

ISI NILS-NILS SVARTLÅ NR 4, EN GAMMAL SLÄKTGÅRD.

Av Robert Nilsson, Svartlå

Jag har av arbetsgruppen för Edeforsglimtarna blivit ombedd att berätta om vår hemgård, eftersom den är en av Edeforsbygdens äldsta. Det är alltid lite knepigt att skriva om sin egen gård och släkt, men jag försöker få med lite allmän historik för att få den mer intressant. Sen kommer ni att se längre fram i artikeln, att det även är många andra Edeforsbor än jag själv, som stammar härifrån, så jag gör ett försök.

Mycket av materialet kommer från en släktforskning som min pappa Erik Nilsson fick i 70 års present av bekanta i Bodens forskarförening samt Berthill Munkestams bok om Harads, Svartlå och Bredåker och inte minst material jag fått av gamle haradsbon Gunnar Blomgren, välkänd från tidigare Edeforsglimtar.

Gården ca 1905-1910

Exakt ålder på huset är inte känt, vi har aldrig hittat något årtal inhugget vid renoveringar. Vi vet att min ff ff ff far Lars Nilsson, född 1733, kom till gården på 1750-talet och då fanns huset där. Antagligen är huset byggt under första halvan av 1700-talet och bör då vara runt 300 år gammalt. Svartlå nr 4 var i det äldsta källmaterialet den minsta gården i Svartlå by. Den finns med i jordaboken från 1543 men är inte någon källa till rikedom för sina ägare. Vid sekelskiftet 1600 skattar de andra 3 gårdarna i Svartlå för 1 Mantal men på fyra skattas bara för ett halvt mantal.

När begreppet ”Mantal” kommer som ett mått på gårdarnas bärkraft på 1500-talet, så är tanken att 1 mantal ska stå för att gården är så stor att en familj kan leva av den och skatta för den. En gård på 1 mantal kunde alltså skilja sig åt i storlek rätt mycket, beroende på var i Sverige den låg eller hur bördig marken var på den.

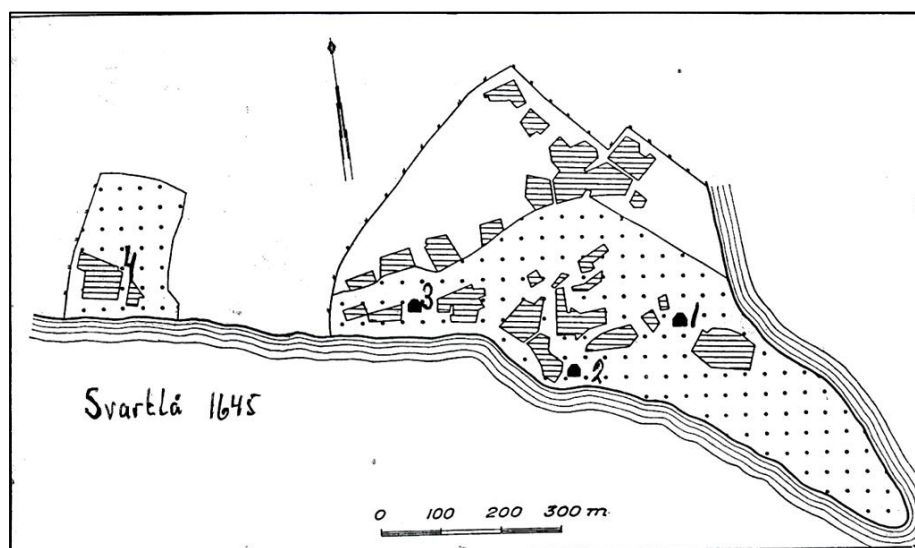
När man ser att en gammal släkting står som ”Bonde”, så får man komma ihåg att det i första hand inte var en yrkestitel utan en skatteklass. Man var bara ”Bonde” så länge som man kunde betala den skatt som kronan/staten la på gården beroende på mantalet. Kunde man inte betala skatten under tre år och

inte fick uppskov för den eller lindring från beskattningen om frost eller sjukdom drabbat, så blev gården ett "Skattevrak".

Ägandet övergick till staten och gick från skattejord till kronojord. Gården kunde åter bli "privatägd" via ett så kallat "skatteköp" av en privat person från kronan, i princip att den obetalda skatten för gården betalades och den gick då åter från kronojord till skattejord.

Ägandet av Svartlå nr 4 var minst sagt skakigt under 1600-talet och släktena löste av varandra. På 1640 talet har gårdens jord delats upp på de andra tre gårdarna, så på kartan från 1645 syns bara den odlade marken där den stått men utan markering för huset, eftersom hemmanet formellt upphört. Det återuppstår dock senare. På 1690-talet står Svartlå nr 4 öde i två omgångar och ägs vid sekelskiftet 1700 av en Johan Jönsson. Hans öde är inte av mig känt annat än att han dör 1708. Början på 1700-talet var en väldigt svår tid överhuvudtaget, på grund av det "stora nordiska kriget" 1700-1721.

Från Västerbotten (till vilket Edefors då hörde) skrevs ut över femtusen fyra-hundra soldater, varav endast en tiondel återkom i dugligt skick. Luleå och Råneå socken tappar i genomsnitt två soldater per bondhemman och många gårdar står öde utan brukare när kriget är slut. Exakt hur detta påverkade gårdarna i Svartlå har jag inte hunnit utröna än. På 1740-talet ägs gården av en Jöns Svensson född 1709 som är gift med en Anna Larsdotter född 1710. Dom har fyra barn födda på 1740-talet. Hans, Anna, Malin och Lars, men försvinner som ägare på 1750-talet då min anfader tar över. Har vi tolkat de rätt svårlästa kråkfötterna rätt så var frun i familjen, Anna Larsdotter, född på Svartlå nr 3 och då dotter till nedan angivne Lars Larsson alltså en faster till kommande ägaren Lars Nilsson.

LARS NILSSON 1733-1807

Innan vi går vidare med Lars så ska vi göra en utveckling kring varifrån släkten kommer, Gunnar Blomgren hjälpte mig ta reda på det. För en inbiten svartlåbo var det bara att acceptera, att mitt fäderne stammade från Harads! Nu var det väl egentligen inte ett dugg konstigt, alla tidiga edeforsare (före 1800) är med få undantag släkt tillbaka på byarna Harads, Svartlå, Bredåker och Heden. Alla åkte till samma kyrka i Gammelstad på kyrkhelgerna och det var inte lätt att råka på folk utanför älvdalen.

Nils Olofsson, släktens förste kände anfader på fädernet, hade gift sig till Harads 1 eller ”Änders” som gården också kallades. Hans sonson Lars delar gården i två delar med sin bror Erik och den gård som Lars då får blir ”Kläppen”. Hans son Lars Larsson gifter sig till Svartlå, så mitt fäderne lämnar kläppgården i Harads för Svartlå för drygt 350 år sedan.

Nils Olofsson	Född 1530-40 på Harads 1 – Död 1603	på Harads 1
Nils Nilsson	Född 1560-70 på Harads 1 – Död ca 1627	på Harads 1
Lars Nilsson	Född ca 1590 på Harads 1 – Död 1673	på Harads 2
Lars Larsson	Född ca 1630 på Harads 2 – Död 1699	på Svartlå 1
Lars Larsson	Född 1659 på Svartlå 1 – Död 1739	på Svartlå 3
Nils Larsson Bergman	Född 1700 på Svartlå 3 – Död 1742	i krigstjänst.
Lars Nilsson	Född 1733 på soldattorp – Död 1807	på Svartlå 4

Lars Nilsson gifte sig 1756 med Malin Hansdotter, född 1725, från Bredåker 7. Dom fick nio barn under åren 1757-1770. Första barnet Catharina föddes 1757. Hon gifte sig med Hans Hansson född i Svartbyn men boende på Svartlå nr 1, där dom bosatte sig, och hon blir anmoder till en hejarns massa edeforsare. På nätet ligger det ute en släktforskning gjord av Eivor Graftund där man kan följa en stor del av Catharinas ättlingar.

Hon är bland annat anmoder till kronotorparen Karl-Gustav Blomberg, far till ”Alpas Anna” Anna Larsson med en stor barnaskara efter sig. Catharinas sonson Isak Olof Enberg är anfader till alla enbergare i Edefors- och Bredåkerstrakten. En sondotter är anmoder till alla Hallins i Lillåfors och Mårdsel. Via en annan gren är hon anmoder till Granströms och Sundkvists i Storsand och Hedmans i Norrhed.

Bortsett från det självklaraste att hon är anmoder till Hanssons (byfotografen Ragnar Hansson bl.a.) i Nedre Svartlå. En annan sonson är Nils Nilsson Mild, som är anfader till de flesta av dom som kommit från Åkerby och Överäng. Catharinas ättlingar räknas idag i många tusental, en stor del av dem i Edefors.

Ytterligare en sak att notera kring Catharina och Hans är att dom och deras barn Anna-Lovisa Hansdotter med maken Hans Arendtsson Mild är med bland dem som åtalas i spåren av den Palmgrenska väckelsen i början på 1800-talet, i vilken de var delaktiga.

NILS LARSSON 1758-1844

Nästa barn i skaran för Lars och Malin är min anfader Nils Larsson, som föddes 1758. Han gifte sig 1786 med Christina Nilsson, född 1767, från Heden 11. Jag vet idag väldigt lite om den generationen, vilket är lite konstigt med tanke på att han blev så pass gammal. Dom får sju barn mellan 1787 och 1803. Deras sista barn är sonen Nils Nilsson född 1803 som tar över gården. Han är min ff ff far.

NILS NILSSON 1803-1860

Nils Nilsson gifte sig med Fredrica Catharina Hansdotter, född 1808 på Svartlå 1 av inflyttade föräldrar. Fredrica blir moderlös vid ett års ålder och faderlös vid sju års ålder. Nils och hon fick under åren 1827-1850 åtminstone tio barn, varav tre dog unga. Även Fredrica dör tämligen ung 1853 vid fyrtiofem års ålder. Nils Nilsson ägde Svartlå nr 4 under de år (1852-55) som laga skiftet pågick i byn.

Kungahuset ägde sen 1820 - talet Herrgård i Svartlå med sågen och drev på för att få laga skiftet klart inför att egendomen skulle försälas. När laga skiftet är gjort, befins Svartlå 4 ha 16/3 dels mantal. Då är det den näst största bondgården i Svartlå (Herrgård oräknat) av de 6 hemmanen.

Vi har i familjens ägo det köpebrev som Nils Nilsson upprättar 1859, då han ska dela upp fastigheten och sina övriga tillgångar mellan sina barn.

- Sonen Nils-Petter Nilsson, född 1827, tar över 2/3 av hemmanet (hemgården) betalar 200 riksdaler till fadern samt 200 vardera till bröderna Isak och Adolf Fredrik.
- Sonen Hans-Olof Lundberg, född 1835, tar över 1/3 av hemmanet (flyttar ut och bygger nytt) och betalar 100 riksdaler till fadern samt 200 till systemen Maja-Lisa.
- Sonen Johan, född 1830, får rätt att med sin hustru bo och bygga på anvisad mark i nedre Svartlå.
- Sonen Gustaf, född 1838, som är sjuklig (krympling i kyrkböckerna) ska båda köparna sörja för samt ge föda och klädsel så länge han lever. Han flyttar runt hos släkten ända fram till slutet på första världskriget, tills han avlider. Han lär sig måla möbler och är rätt duktig på ådringsmålning. Under senare delen av livet går han under namnet "Gustafärbroårn" bland släktens barn.

UNDANTAGET, GAMLA TIDERS ÅLDRINGSVÅRD.

I köpebrevet stipuleras även de skyldigheter som Nils-Petter och Hans-Olof har fortsatt gentemot fadern, ”undantaget”, som var det dokument som skulle garantera en gammal hemmansägare livets nödtorft på ålderns höst.

Nils tar undan norra köskammaren (det rum där detta skrivs) och gamla stolpboden och smedjan för eget bruk. Varje år ska ett halvt tunnlands åker vid östra rået plöjas och gödslas för sådd för hans räkning. Han ska per år ha rätt till fyra tunnor korn = 584 liter = ca 300 kg. 2 tunnor råg = ca 150 kg. Ett och ett halvt lispund smör = 12,75 kg. Tre lispund torkat nötkött = ca 25,5 kg. 20 skålpund kaffe = 8,5 kg. En halv tunna strömming = 62,8 liter. 10 skålpund socker = 4,25 kg. 50 karduser snus = ca 10 kg. Eller ungefär en av dagens snusdosor per dag! Fyra kappar salt = 16,4 liter eller drygt 20 kg. Tio famnar huggen och hemkörd kastved = 31,4 kubikmeter. Ett par kängkostövlar. 2 skjortor av lärft. En grå byxa och tröja av vadmal. I par ullstrumpor. Varje dag 1 kanna oskummad mjölk = 2,6 liter. Förnödenheterna i undantaget skulle belasta Nils-Petter med 2/3 och Hans-Olof med 1/3.

Vi kan reflektera en del över siffrorna. 31 kubikmeter ved för att värma upp sin egen kammare ger en uppfattning om vilka enorma mängder ved som varje år krävdes om en gammal norrbottensgård skulle hållas varm. Helt igenom för hand sågad och huggen ved! Vilket förklarar varför man gärna kallställde rum på vintern och bara värmdde upp dom vid behov. Hade man inte lyckats göra nog med ved blev det kallt inomhus, för man var ju tvungen prioritera så att veden även räckte till matlagningen på sommaren om man ville äta annat än fil, strömming och torrkött. Korn och råg var de spannmålsslag som det var vanligt att odla i Norrbotten och det kunde sönerna antagligen få fram själva. I mängden ingick antagligen utsädet för åkerlappen. Förväntad skörd på ett halvt tunnland kunde vara ca 4-500 kg ett bra år, som kunde bytas mot andra varor eller säljas. En kardus var ett mått som kom under 1800-talets början och motsvarade först ett halvt skålpund men kom senare att motsvara 250 gram. Basmaten i detta undantag torde bestå av kornmjölsgröt med salt strömming på hårt rågbröd. Att utöver den salta fisken behöva 20 kg salt ytterligare bör betyda att han räknade med att salta in egenproducerade livsmedel, troligen fisk.

Nils Nilsson fick dock inte njuta sitt otium särskilt länge utan dog 1860.

NILS-PETTER NILSSON 1827-1903

Vi är nu framme vid den ägare som cementerade namnet Isi Nils-Nils till gården. När andra generationen i rad hette Nils i förnamn och Nilsson i efternamn så var saken klar. Gården är nu på 1/8 mantal. Nils-Petter gifter sig 1860 med Maria Christina Henriksdotter från Avan. Mellan 1860 och 1877 får dom 9 barn. Äldsta sonen Nils Johan dör samma dag som tredje barnet Nils Gabriel föds. Dottern Maria Sofia, född 1865, dör 1888. Hustrun ”Maja-Stina” dör i lungrot (tuberkulos) 1884. Men 7 barn finns kvar.

- Dottern Anna Fredrica gifter sig till Lillån mellan Bodträskfors och södra Harads.
- Dottern Albertina Christina gifter sig och flyttar snett över älven till Södra Svartlå.
- Dottern Matilda Nikolina blir ogift och bygger sig ett eget hus uppe i byn vilket senare kom att bli pastorsbostad till Missionsförsamlingen. Hon förestår en tid posten och kallas "Post-Lina".

1873 köper bröderna Nils-Petter och Hans-Olof till 19/256 mantal mark av W.C.S Grave, som ägt gården han gett namn åt under några år. Jag är inte klar över, när Gravegården kom att gå från soldattorp till att bli ett hemman med jord under sig, men det är flera ägare på gården fram till att bröderna köper den 1873. Jorden verkar komma från gård nr 1. I början på 1880-talet delar bröderna fastigheten mellan sig och en del blir sedermera den fastighet nere i byn som numera kallas "Lundmarks" av oss i Svartlå. Den andra delen får hänga ihop med gårdsstället "Graves".

1905 är uppdelningen mellan de fyra sönerna till Nils-Petter klar.

- Gabriel, född 1863, får de 19/512 mantal som hör till Graves.
- Axel, född 1867, får 1/24 mantal i Nedre Svartlå, där idag Roger och Mia Forsberg bor.
- Adolf, född 1869, får 1/24 mantal närmast stamgården, där han bygger ett eget hus. Han gifter sig i mogen ålder och dör i början på 20-talet, varför hans änka Karolina Nilsson driver gården nästan 30 år och att den därför av oss alltid kallats "Karolinas". Ett av de få gårdsställena, som har namn efter en kvinna!
- Hjalmar, född 1877, får 1/24 mantal och blev kvar på hemgården.

Nils-Nilsa folket 1899

*Stående: Axel, Adolf,
Gabriel och Hjalmar*

*Sittande: Sofia, Nils-Petter,
Augusta och Maria*

*På marken: Nikolina och
Albertina.*

HJALMAR NILSSON 1877-1950

När Hjalmar tar över hemgården är den som minst i storlek. Hemmanet Svartlå nr 4, som skiftades fram i laga skiftet, har efter tillköpet 1873 inom släkten delats i 6 olika fastigheter, då även Lundmarks och Lundbergs kom från samma hemman. Hjalmars hemman består 1905 av ca 40 hektar skog och runt 10 hektar åker. När gården var som störst efter skiftet 1855 bör den ha legat på ca 200 hektar skog. Hur mycket åker som då var uppodlad är svårt att säga, men knappast mer än 15 hektar. Man kan säga att gårdens utveckling visar på samhällsutvecklingen i stort, som på 1800-talet präglades av hemmansklyvningar och uppodling av mark, för att få fram mer livsmedel till den ökande befolkningen.

EN BLICK BAKÅT I TIDEN.

Den första jorden som odlades upp i Svartlå var den som låg på den lägsta älvplatån nere vid älven, den jorden har sandgrund och var frostlänt, och översvämmades ibland. Fyrans gårdsställe och marker låg lägst av alla gårdar, och det var följaktligen inte konstigt att den var svårast att klara sig på, om dess mark i mångt var den sämsta av byns i övrigt mediokra odlingsmark.

Haradsbyns odlingsmark var stenigare och torrare men framför allt säkrare ur frostsynpunkt i sitt höga söderläge, vilket ju gav haradsborna öknamnet "Määt-hårasan" för att dom alltid hade gott om bröd. Att få fram egen brödsäd var en stor trygghet i folkhushållet i gamla dar. I Svartlå är odlingen länge oerhört ynkelig och ger enligt gamla beskattningssmallar endast 2-3 kornet. Det innebar att om du sådde ut 100 kg utsäde på en åker fick du endast mellan 2-300 kg tillbaka. Idag räknar jag med att på en hektar så ut 170 kg korn och få ca 3500 kg tillbaka på en bra åker, vilket då är med det gamla måttet 20de kornet. Sämre marker ger idag 12-15de kornet.

Varför får jag då idag bättre skörd? Jo, bland annat odlar jag inte bara den lägsta älvplatån. I slutet på 1700-talet börjar man odla upp den andra platånivån, och den jorden är väsentligt mycket bättre än den gamla odlade jorden och framförallt var den inte lika frostlänt och inte känslig för översvämmingar. Den består av avlagringar från den senaste istidens avsmältning och var en gång en havsstrand. I jorden finns mineraliserade snäckor som gör att pH-värdet är markant högre i den jorden, vilket speciellt spannmålen uppskattar. Det är den platån som svartlåbönderna och Herrgårn odlar upp under 1800-talet och gör att nya hemman kan delas som ändock räcker till att leva av för en familj. När Hjalmar fått sitt hemman börjar dock gårdens mark vara uppodlad och för att få fram mer foder så försöker man sig på myrodling och nyodling på skogskiftena, som ligger ungefär där Gransjövägen går mot Storklinten. Man kan undra varför gårdarna hade sin skog så långt hemifrån, och svaret var den av konungen ägda herrgården när laga skiftet gjordes. Herrgårn fick sin skogsmark nära till och kom att inringa de gamla gårdarnas mark, vilket gjorde att den uppodlingsbara marken nere i byn tog slut. Alla gårdar hade även rätt till slätter på den stora

Degermyran längst ned i Svartlå, men dit var det förhållandevis långt, och fodret som myrslåttern gav var inte kraftigt.

Jag tänker stanna här vid Hjalmar Nilsson. Hans äldste son Herbert tog över efter honom och min pappa Erik efter honom. Gårdens 1900-tals historia är helt präglad av den statligt styrda jordbrukspolitiken och nu av EU:s förda landsbygdpolitik. Men det är en annan artikel.

AVRUNDNING

Jag kan dock inte låta bli att avrunda med en ytterligare återblick på äldre tider. När man ser på hur gårdarna i Harads och Svartlå gått i arv, så är det tydligt att det på 1500-talet och 1600-talet inte var vanligt med fyra-fem generationers kontinuerligt brukande av en gård, som då gått i arv från far till son. Att i gamla tider få fram flera vuxna barn var inte lätt, än mindre att bestämma könet på dom som överlevde. Idag har vi kanske svårt att förstå hur utsatta folk i de gamla byarna var när kreaturspest kom och dödade korna, eller när pestsjukdomar drabbade folket. Missväxt på grund av frost var heller inte ovanligt speciellt under det bedrövligt kalla 1600-talet.

Det nästan konstanta krigandet gjorde, att landsbygden brandskattades på unga män som kallades in till krigstjänst och transporterades ned till Europas slagfält. Nästan alltid dog dom i "fältpester" innan dom kom i strid. Man vet att från Västerbottens regemente ibland uppemot nio av tio soldater dog innan dom sett strid. Ett otroligt slöseri med människoliv och en hämsko på landsbygens utveckling som är svår att överskatta. Under trettioåriga kriget på 1600-talet dör bondpojkar både från Harads och Svartlå i nuvarande Tyskland. Gick en gård ur händerna på brukaren återstod bara att försöka få bo som inhyses hos någon släkting i samma eller en annan by.

I Svartlå har jag ännu inte hittat folk kvar i bygden som härstammar från något annat gammalt fäderne än det jag redovisat med start hos Nils Olofsson på Harads nr 1. Jag ska inte påstå att det inte finns, men jag har som sagt ännu inte hittat något. Under tiden 1780-1820 så försvinner släktena på de andra gårdarna och ersätts av inflyttade. Svartlå Bruk/Herrgård kommer vid sekelskiftet 1800 och tar in nytt folk och jorden från Gård 2 och 3 verkar gå upp i den. Det verkar bara vara jorden från gårdarna 1 och 4 som blev kvar som bondhemman. Hur som helst finns det idag gott om folk kvar i Edefors som härstammar från en del av de första kända svartlå- och haradsborna. När Lars Larsson från Harads gifter sig till Svartlå 1 gifter han in sig i en släkt som går tillbaka ända till den äldsta källan för Svartlå, och hans egen släkt i Harads är ju gammal nog, och som ni nu sett finns det idag gott om ättlingar kvar efter dom.

Kuriosa idag är att i de fyra hus, som det bor folk i året runt här nere i byn i gamla Svartlå (Ostugårn, Graves, Lundmarks och Nils-Nilsa), så är vi efter snart 300 år fortfarande alla släkt tillbaka på Lars Nilsson.

